

Варварикова Светлана Викторовна, воспитатель
МБДОУ «Центр развития ребенка – детский сад №8 «Аленушка»
МР «Верхневилуйский улус»
svetlanavarvarikova73@mail.ru
Федорова Гуйаара Валерьевна, воспитатель
МБДОУ «Центр развития ребенка – детский сад №8 «Аленушка»
МР «Верхневилуйский улус»

«Остуоруйа хонуута» - оскуолаба киириэн иннинээ5и саастаах о5о ситимнээх санатын сайыннарарга, остуоруйаны кэпсиригэ, ырытарга уонна айарга бастакы хардылары онороругар аналлаах кеме оонньоу

Киирии бэлиэтээннэр

Бу оонньоу В.Я. Проппа карточкаларыгар олобуран онобулунна. Остуоруйаннан о5олору сахалыы санааба ийтиигэ, сиэри-туому билииннэриигэ, ситимнээх сананы сайыннарарга аналлаах. Уьуйаан иитээччилэрэ, о5олор уонна терешпуттэр туьаныахтарын сеп.

«Остуоруйа хонуута» оонньоу кеметунэн терешпуттэр о5о5о уерэтиэхтэрин сеп:

-остуоруйа, таабырын араастарын,

-о5о тылын-еьун, ейге тутар, онорор дыбурун сайыннарар;

Иитээччилэр бу пособия кеметунэн о5о5о уерэтиэхтэрин сеп:

-билиини-керууну кэнэтэр;

-болбомтолоохтук истиини;

-бэйэни салайыныы уеруйэхтэрин;

-тыл саппаабын, толкуйу, ейге онорор сатабылы сайыннарар кыахтаах.

Бу улэ о5ону чуолкайдык санарарга, сахалыы остуоруйалары ырытарга уонна уустаан-ураннаан санарарга уерэтэр. Кун айы айымнылаахтык туьаннахха, учугэй тумугу ситиьийэххэ сеп.

Оонньоу быьаарыьта:

Муостаба оонньоонор улахан кебуердээх, оонньоу быраабылатын тутуьар араас еннеех анал тегуруктэринэн хаамар уонна В.Я. Проппа айан онорбут 28 карточкалардаах. Бу «Аптаах карточкалары» туьанан о5о остуоруйа ис хобоонун кэпси уерэнэр.

Оонньоу быраабылата:

-кубик хайдах хараьынан туспутунэн о5о хаамар;

-от кye5э тегуруккэ-хаамыы;

-В.Я. Проппа «аптаах карточкалара»; остуоруйа ис хобоонуттан тутулуктаах.

-халлаан куех тегуруккэ, остуоруйа ис хобоонугар септеех таабырыннары таайыы;

-кыьыл квадратка сынньаныы;

-фиолетовай ус мундукка хаамыы уларыйыьта;

-Сахалыы оьуорга ес хобооннору ситэрии.

Ойуулаан кердөрүү «Аптаах карточкалара»

	Олорбуттара эбитэ үһү.	Остуоруйа саьаланар, киирии тылларынан билсиьиннэрии. О стуоруйа абылангын үөскэтии: арай биирдэ, бэрт былыр олорбуттара эбитэ үһү, ханнык эрэ саарыстыбаьа, ханнык эрэ государствоба...
	Туспа ураты түгэн.	<i>Сонун, керэхсэбиллээх түбэлтэ:</i> ким эрэ оруоһу түүн үлтү тэпсэр - сиир буолбут, куурусса кыһыл кемус сымыьт сымыьттыыр...
	Бобуу.	<i>Бобуулааьы кэһэр сатамат:</i> бырааккын соьотохтуу хаалларыма, эһэ тириитэ ьйаммыт суолунан бараайаьын, түннүгүнэн өнөйүмэ...

	Бобуулаабы кэнии.	<i>Бобуулаабы кэшилэрэ:</i> быраатын соботохтуу хааларан оонньуу сүүрэр, умнан кэбиһэн эһэ тириитэ ыйаммыт суол устун бара турар, түннүгүнэн өнөйөр...
	Сүрүн герой дьэтиттэн барыыта.	<i>Көрүн арааһа.</i> Быраатын көрдүү айанна турунуута. Эбээтигэр кэнии илдэ барыыта. Киннээх маачаха дьэтиттэн кыыһы үүрүүтэ...
	Көмөлөһөөччү добор (атас)баар буолуута	Сапшыкылаах куоска. Кыырыктыйбыт баттахтаах кырачаан офонньор баар буолуута. Дьэрэкээн өннөөх сылгы. Сизэрэй бөрө...
	Сыалы ситиһии нымата.	Көбүөр самолетунан көтүү. Сивка Бурка атынан ыстаннарыы...
	Өстөөх куһаҕан оноруутун саҕалыыр.	Үөмэн кэлэн эмискэ Сахсырҕабыт эрэйдээҕи саба түһэн эрийдэ. Моҕой кыыл ыраахтааҕы кыыһын уоруута. Аптаах дьаабылаканнан дьааттаата...
	Буортулааһын. Куһаҕаны оноруу.	Абааһы кыыһа атыттан суулларан түһэрэн кыыс сирэйин тириитин ньылбы тардан ылыыта. Дьиикэй хаастар быраатын илдэ барыылары...
	Кыайыы.	<i>Өстөөбү кыайыы.</i> Саабылатын таһааран аҕыс адаар атаҕыттан төбөтүн араарар...
	Эккирэтии.	Дьиикэй хаастар эккирэтиилэрэ, Дьэгэ – Бааба сырсыыта...
	Сүрүн герой эккирэтээччилэртэн быһһаныыта.	Отонноох мас кыыһы лабааларынан саппыт, оһох иһигэр киирэн саһыы... Өнөй Бөтүүк дьоһуннанан олорон күөл уутун сыпсыйан кэбиспит...
	Бэлэх биэрээччи сүрүн геройу бэрэбиэркэлээн (холоон) көрүүтэ.	Туртайбыт уһун бытыктаах кыра офонньор, аптаах Фея...
	Сурун герой бэрэбиэркэни (холоон көрүүнү) ааһыыта.	Сүрүн герой бэрэбиэркэни уйуута.
	Аптаах бэлэҕи ылыы.	Аптаах тыл, тараах – тарааҕын ылан бырахпыта улахан таас буолан хаалар, оҕуруо – муоста буолан байҕалы туорааһын, бекүнүк - хайа диэки төкүнүйэр да, ол хоту баран ис...
	Бэлэх биэрээччи суох буолуута.	Таһырдыа сүүрэн таҕыста мааҕын олорбут сиригэр офонньор суоҕа...
	Буортулааччыны охсуһууга ынҕырыы.	<i>Өстөөх уратыта:</i> Үс төбөлөөх эриэн моҕой уотунан тыынар; өлбөт тыыннаах Кашей ыраахтааҕы ...
	Охсуһуу.	Дьиикэй хаастар сырсыылары, дьииэ үрдүнэн эргийбэхтии көтүүлэрэ. Дууп маһы силистэри синнэри анньыы, куобах иһиттэн кус көтөн тахсыыта...
	Бэлиэ оноруу. Сүрүн геройу бэлиэтээһин.	Этигэр бэлиэ ууруу. Эбэтэр туспа ураты мал – биһилэх, соттор.
	Ыарахаттары көрсүү.	Солко көбүөр тигиитэ, сарсынны күннэ биирдии сымнаҕас, үрүн килиэби астааһын, курустаал муостаны түүн иһигэр тутуу «бэйэтин кирилизһиттэн

		мин дыбарыаспар диэри » ...
	Сорук.	<i>Оңоруохтаах сыала - соруга:</i> сурдьун төнүннэри, кырасаабыссаны быһааһын...
	Куһаҕаны, алдьархайы суох оноруу.	Царевич үөрүү бөҕөннөн сыммыты үлтү охсубут. Иннэни ылан уһугун кумалы туһут...
	Дьиэбэ төннүү.	Уруккутааҕар ордук биэс салаалаах бэрдьигэс от үүммүт...
	Сүрүн геройу билбэттэр.	Тырк гына сыынтаабыт сиригэр хоруонка тохтон түһүбэ диэн сап хатарбыттар. Онто күөх аҕырыа тохтубут...
	Албын, сымыйа герой	Өлөөнчүк оннугар аптаах эмээхсин киириитэ; Кийиит оннугар абааһы кыһа кийиит буолан олоруута...
	Сымыйатын арийыы, буруйдааһын.	Тордох иһигэр олорор кийиити атаҕыттан соһон таһааран Ханҕыл ат атаҕар баайы...
	Дьоллоох түгэн, бүтэр уһук.	Сэттэ күнүстээх түүнү мэлдьи аһаабыттар - сиэбиттэр, күлбүттэр - көрүлээбиттэр... Дьиэлэригэр кэлэн көрбүттэрэ – уолчаан баар, кыыс сурдьун үчүгэйдик көрөн олорор үһү... Бэрт өр дьоллоохтук олоҕубуттара үһү...
	Майгы үөрэтэрий.	<i>Остуоруйа туюхха үөрэтэрэ.</i> Өй—санаа, майгы - сигили өттүнэн кэпсээһин.

Оонньоу хаамыыта:

Оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕо сурун дьарыга-оонньоу. Онон бу оонньоуну үөрэтэргэ обону куэйдэбэккэ, оонньоу курдук кэрэхсигиллээхтик барыахтаах. Былааннаан оонньоурга, хас биирдии тереппут анал уерэтиитэ суох дьиэ иһигэр эмиэ оонньоутуон сеп. Пособияҕа дьарыктаныы онкула эрэ бэриллэр. Ону иитээччи о.э. тереппут оонньоторугар бэйэтэ ситэрэн-хоторон биэриэн сеп. Оонньоу туран оболору ыксатар сатамат. Оонньоу бутуутугэр остуоруйаны хатылаан ессе тегул кургуемунэн этитэр туялаах.

Оонньоу керуннэрэ:

1. «Остуоруйа аптаах бэлиэлэрэ»

Муостаҕа тэлгэнэр кебуергэ Проппа карточкаларын уурабыт. Кубигы учаратынан бырабан, хас очко туспутунэн хаамаллар. Анал бэлиэбэ сытар карточкалары ылан остуоруйа ис хобоонугар сеп тубэиннэрэн кэпсээн уонна ырытан киирэн барар. Оонньоох иннинэ остуоруйа ис хобоонун билэллэрэ ирдэнэр. Бу оонньоу оҕо билэр-керер бабатын, белебунэн сатаан улэлиир, бодоруьар кыабын сайыннарар.

2. «Тыл алыптаах эйгэтэ».

Оҕо аптаах карточканы талан ылар. Ханлык бэлиэ тубэспитинэн, араас остуоруйалар ис хобооннорун кэпсиир, сурун геройдарын ейдеругэр онорон кэпсиир дьобура уонна ситимнээх саната сайдар. Бу оонньоу керунэ оҕо тылын-еьун сайыннарарга улахан кеме буолар.

3. «Айар дьобур».

Инники керуннэргэ остуоруйаны иьиттиннэрэн, ис хобоонун билиьиннэрэн, оонньотон, ыйытыларга эппиэттэтэн, оҕо ситимнээх санатын сайыннарбыт буоллахпытына бу оонньоуга оҕо бэйэтэ остуоруйа айан холонуохтаах. 5-6 Проппа карточкаларын уллэрэн тунэтэбит. Оҕо бу карточкалары туванан бэйэтэ айан кылгас ис хобоонноох остуоруйа онорон таьаарыахтаах.

Оонньоу анала: 3-4 саастаах оболортон сабалаан оскуолаҕа бэлэмниир белехтерге дылы.

Холобура: 3-4 саастаах оболорго Иван Мигалкин «Куоска уонна кутуйах» остуоруйатын Проппа карточкатын туванан оонньуу барыыта:

1. **Олорбуттара эбитэ уу.** Куоска уонна кутуйах олорор олохторун-дьабахтарын билибиннэри.
2. **Бобуу.** Дьэдьэни булуу. Сизэбэккэ хабааны, омууаха ууруу.
3. **Бобуулаабы кэьи.** Кутуйах дьэдьэни уоран сизэдьэни. Саатыттан куруургэ санаммыт.
4. **Буруйдаах.** Кутуйах хороонно хоргойор, кууаан кэмэлдьилээх, мээһэннэн куттаммытты керер, дьиннээх кутуйаха кубулуйуута. Онтон ыла куоска кыйыбытын - абарбытын курдьугунаан кэпсиир идэлэммит. Уонна кутуйабы тутан сиир.
5. **Майгы туохха үөрэтэрий.** Бу остуоруйа бийигини туохха үөрэтэрий? Утуе кыйи майгыта хайдах буолуохтаабы? Албын кыйи майгытын ырыты.

4-5 саастаах оболорго «Таал- таал эмээхсин» остуоруйаны билибиннэри:

1. **Олорбута эбитэ уу.** Таал – Таал эмээхсин.
2. **Сорук.** Таал – Таал эмээхсин биир кун уу баа киириитэ.
3. **Ыарахаттары керсуу.** Халтарыйан охтон туён. Мууска хам сыстыыта. Тура сатаабыт, кыйан турбатах.
4. **Туспа – ураты тугэн.** Айылба кестуулэрин, кыылы кытары сьэргэьитэ (муус, кун, былыт, тыал, таас хайа, кутуйах. Сабыл, Кыйи)
5. **Кыйы.** Саамай куустээх, бэртэн – бэрт Кыйи буолуута.
6. **Дьоллоох тугэн.** Инньэ гынан, аан дойдуга олоххо дьулууу, сырдык санаа туохтан да куустээх буолар эбит.

5-6 саастаах оболорго Т.Сметанин «Куерэгэй» остуоруйатын билибиннэри:

1. **Остуоруйа сааланьыта.** Куерэгэй ыарахан олобун туунан кэпсэнэр.
2. **Сурун герой дьэтиттэн барыыта.** Бу манна туох терует баарый?
3. **Туспа – ураты тугэн.** Герой кутуйахтары кытары керсен добор оностуута.
4. **Туспа – ураты тугэн** Остуоруйа сурун чааа кыыс манньыат булаабына.
5. **Ыарахаттары керсуу** Куерэгэй кыылы керсен хайдах сьыаннаспытын туунан кэпсэтиии (утуе санаа уескэьинэ).
6. **Дьоллоох тугэн, бүтэр урук.** Куерэгэй дьылбата.
7. **Бу остуоруйа бийигини туохха үөрэтэрий?** Утуе кыйи майгыта хайдах буолуохтаабы?

6-7 саастаах оболорго «Бэйбэрикээн эмээхсин» остуоруйаны билибиннэри:

1. **Олорбута эбитэ уу.** Бэйбэрикээн эмээхсин ынахтарын сылгылы бараабына.
2. **Аптаах бэлэби ылы.** Алаас сьыытыттан биэс салаалаах бэрдьигэс оту туерэн ылыта.
3. **Туспа, ураты тугэн.** Бэрдьигэс ото кыыс буолан хаалыта.
4. **Дьоллоох тугэн.** Хаардыт Бэргэн кыыы керуутэ, соьуйуута. Таптаабына. Кыыы кэргэн ылаабына.
5. **Бобуу.** Хаардыт Бэргэн кыыска этэр: «Суолун икки аны арахсыаба. Илин диэкигэр киис тириитэ ыйаммыт суола буолуоба, онтон арбаа диэки – барар суол тердугэр мойбордоох эьэ тириитэ ыйаммыт буолуоба бу диэки барыма!»
6. **Бобуулаабы кэьи.** Кыыс умнан кэбиьэн эьэ тириитэ ыйаммыт суолун устун барыта.
7. **Кууааны оноруу.** Туруору тимир балаанна тийэр, дьэ иьиттэн абааы кыыа тахсан сирэьин тириитин ньылбы тардан ылыта.
8. **Албын сьыыйа герой.** Кыыс сирэьин тириитин, симэбин танаьын кэтэн кубулунуута.
9. **Сурун геройу билбэттэр.** Абааы кыыа хаампыт сиринэн кырынаас суурбут, сьынтаабыт сиригэр куех аьырыа тохтубут.
10. **Дьэьэ теннуу.** Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин бэрдьигэс оту иккистээн булуута.
11. **Сьыыйа геройу арыыы.** Кийиит тыллаах – естеех Чоочугур манан ата Хара Хаан тойонно унесуутэ: «Мин иччибин абааы кыыа сырайын ньылби тардан, симээн таннан эйиэхэ кийиит буолан киирэн олорор».
12. **Кууааны, алдьархайы суох оноруу.** Сорук Боллур хамначчыт уоллара абааы кыыын атабыттан соьон табааран ханыл ат атабар баайар. Ат соьон барыта. Абааы кыыа уен – кейуур буолуута.
13. **Кыйы.** Уоллаах кыыс бииргэ буолуулар. Сэттэ кунустээх – туун ыыах тэрийиитэ.

Хоту Дойду норуотун остуоруйалара.

Саха остуоруйалара.	Чукотскай остуоруйалар	Ханты норуот остуоруйалара	Нанайскай остуоруйалар
<p>Таал – Таал эмээхсин. Сабыл уонна бере. Муммут уолаттар. Баба аттамыта. Тураах хара дьуьуннэммитэ. Сутурук саба бухатыыр. Кырынаас кутуругун тебете хара буолбута. Куобах уонна баба. Сабыл ээлиин. Еней Бетуук. Бизэ ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин. Тулаайах уол. Табабааьын чэпчэппит. Кутэр чыычаах икки. Куобах кутуруга суох буолбута. Куоска уонна кутуйах.</p>	<p>Урун эьэ. Тураах уонна куобах. Бере, суор уонна чубуку. Сабыл уонна тураах. Суор уонна ньиэрпэ. Модун кыах. Катгыргын. Кыыс уонна ый.</p>	<p>Кутуйах. Кутуйах уонна тайах. Эьэ ото. Маченкат. Кыбыл кемус наарта. Обонньор уонна эьэ. Туос, уулаах отон, чох. Муруку дьиэтэ. Барабыай туьунан остуоруйа. Бобуу. Кемус баттахтаах ыраахтаабы. Куоска туьунан остуоруйа.</p>	<p>Айога. Дьаданы Моонокто. Хатын уолчаана. Дьаданы уонна баай обонньор. Игирэлэр. Эрэллээх бэлиэ. Аптаах бэргэьэ. Гарпамди – бэргэн ытааччы. Акаары баай. Икки мелтех, биир куустээх. Икки кыргыттар. Инсэлээх Канчуга. Хайдах Эьэ уонна Муруку добордобон буппутэрэй. Сабыл уонна эьэ. Кырачаан Эльга.. Мэргэ-бухатыыр Хоодуот уол.</p>
Ненецкэй остуоруйалар.	Мансийскэй норуот остуоруйалара.	Карельскай остуоруйалар.	Нивхскай норуот остуоруйалара
<p>Урун эьэ уонна хагдан эһэ. Икки бырааттыылар. Бырааттыылар уонна великан. Хайдах эьэ кутуругун сутэрбитэй. Сабыл, чыычаах уонна суор. Хайдах модун Хотой куну тенуннэрбитэй. Кэ5э. Олешек уонна кутуйах. То5о мэкчиргэ кун сырдыгын кербетуй? Ус уолаттар. Сугун отон.</p>	<p>Кедр эриэхэтэ бухатыыр. Барабыай. Улахамсык таба. Уьун мурун. Куобахчаан. Суор хайдах сири кээмэйдээбитэй. Мими-Хили-бухатыыр. То5о куобах уьун кулгаахтаабый. Полум-Торума туьунан остуоруйа. Хотугу тыал.</p>	<p>Тиин, утулук уонна инньэ. То5ус кемус уолаттар. То5о муора уута туустаабый. Хайдах дьаданы эр кьиы абабыыты кытары изьин аахсыбытай. Уол ыраахтаабыны хайдах кэьэппитэй. Кырасаабысса Насто. Эьэ, бере уонна сабыл. Булчут быьылаана. То5ус бырааттыылар уонна балтылара. Хара кусчаан.</p>	<p>Кыкык. Тюлень уонна былахы балык. Икки хорсуттар меккуердэрэ. Эьэ уонна моботой. Булчут кэпсээнэ. Аан дойдуну айыы туьунан номох. То5о дьааьыйы уонна тылланнааьын бултуу барарга бобуулаабый. Баабыр уонна кьиы. Биир кьиы олорбут. Бухатыыр туьунан остуоруйа. Урун ниэрпэ. Эьэ уонна бырааттыылар.</p>

Биьиги керуубутунэн, оскуола иннинээ5и саастаах оболору ийтиигэ-уерэтиигэ, кинилэр салгыы сайдалларыгар «Остуоруйа хонуута» оонньууну туьаныы улахан суолталаах.

Бу улэбит иитээччилэргэ айымньылаах улэлэригэр уонна терепуттэргэ сынньаланы септеехтук атааралларыгар кеме буолан кырачаан кьиини иитэр сыралаах улэлэригэр туьанан салгыы бэйэлэрин керуулэринэн эбэн уларытан ситиьиилээхтик улэлииллэригэр ба5арабыт.